

- DOSSIER
- GUÍA DIDÁCTICA
- ACTIVIDADES

globalexpress

ACTUALIDADE NA AULA

Setembro 2010 | Núm. 17

Castelos de area

O sistema económico capitalista, na súa procura permanente do beneficio e na súa dinámica de acumulación, construíu nos últimos tempos castelos de area: a expansión do sistema financeiro, o endebedamento, a sobreprodución... nun contexto neoliberal de privatización, liberalización e desregulación. Estes castelos acabaron por se vir abaixo ao paso dunha onda chamada crise. A resposta desde os estados está a ser tentar reconstruír un castelo similar, un novo modelo, á imaxe e á semellanza do actual, aínda sabendo que ao non tocar as estruturas de fondo, outra onda o volverá derrubar

Neste Global express ofrécense elementos para abordar o traballo sobre a crise económica global, reflexionando sobre as causas que nos levaron a esta situación e as súas consecuencias. Á súa vez, formula a situación de crise como unha oportunidade para a mudanza e desafíanos a reflexionar sobre o actual sistema e a nos propormos estratexias alternativas.

sumario

- p. 2 Como satisfacemos as nosas necesidades?
- p. 4 Crise: algo novo?
- p. 5 Sementas ventos...

- p. 11 ... colle tempestades
- p. 14 O que podemos facer?
- p. 16 Para saber máis...

**Intermón
Oxfam**

Como satisfacemos as nosas necesidades?

O **sistema de organización social e económica** actual da maioría dos países é o **capitalismo**. O sistema capitalista baséase na satisfacción de necesidades dos individuos mediante o mecanismo do **mercado**, no cal as persoas intercambian mercadorías, produtos, recursos... xeralmente, por diñeiro. O conxunto de axentes que venden bens, servizos ou outros recursos nos mercados, conforman tipicamente a oferta. Analogamente, aqueles que as adquiren mediante diñeiro, forman a demanda. No sistema capitalista existen moitos mercados funcionando simultaneamente e interrelacionándose e os distintos individuos poden xogar diversos roles neles. Por exemplo, unha persoa adoita ser ao mesmo tempo produtora dun ben e consumidora de moitos outros, igual que pode recibir un salario e ao mesmo tempo investir na Bolsa ou en fondos de investimento.

Para conseguir a produción desas mercadorías, servizos ou produtos que se intercambiarán nos mercados, acostuman combinarse as materias primas cos **factores produtivos**, que son terra, capital e traballo.

Aínda que as persoas poidan exercer distintos roles na economía, existe unha distinción xeral. Gran parte da poboación, para acceder ao intercambio no mercado, ofrece a súa capacidade ou **forza de traballo** a troco dun salario, que despois é o que lle permitirá consumir aqueles bens e servizos que necesita para cubrir as súas necesidades. Outra parte da poboación, porén, dispón de **capital ou terras**. Esta condición xustifícase comunemente como resultado da posición socioeconómica da familia e da comunidade en que viven os individuos. Un caso bastante claro é o das herdanzas.

Esta diverxencia nos puntos de partida dos individuos para acce-

der aos mercados e as diferenzas na vía para satisfaceren as súas necesidades condiciona as posibilidades dos individuos no momento de poder acumular riqueza persoal.

Canto máis elevados sexan os niveis de desigualdade e menores os de redistribución na sociedade, máis acentuadas veranse as diferenzas entre os puntos de partida e, conseguintemente, as posibilidades de mobilidade social, isto é, pasar dun para outro nivel de renda ou riqueza.

Por outro lado, os membros dunha sociedade que non dispoñan dos elementos para acceder ao mercado serán as persoas que non contén

Para levar a cabo o proceso de **produción**, unha empresa (o persoa) deberá contar con certo capital produtivo, por exemplo, unha nave industrial, unha serie de equipamentos e maquinaria, ferramentas... así como con certo número de traballadores e algún tipo de materias primas. Todos estes elementos que, combinados, permitirán elaborar un produto ou servizo, custarán un diñeiro para a empresa ou persoa. Unha vez que se teña realizado a produción e obtido o produto, este será vendido no mercado correspondente e a empresa obterá uns ingresos, un diñeiro.

Un punto importante é que o diñeiro que debe resultar do proceso debe ser superior ao diñeiro investido ini-

© Richard Narcisse

con capital e que non poidan fornecer a súa forza de traballo, por causas tan diversas como problemas de saúde, falta de formación ou a imposibilidade de encontrar traballo por niveis altos de desemprego.

Esta parte da sociedade poderá acceder ao consumo e á satisfacción de necesidades mediante institucións como o **estado** (a través de subsidios de desemprego, pensións de invalidez...) ou **outras organizacións e asociacións** (ONG's e demais).

cialmente, dado que precisamente este é o seu obxectivo: incrementar a cantidade inicial obtendo un **beneficio**.

Este proceso é o que explica o **crecemento** permanente das economías capitalistas e é unha característica inherente ao sistema. De feito, cando non ten lugar este proceso nas condicións descritas e dun xeito xeneralizado na economía, ocorre un conflito no desenvolvemento do sistema e unha crise en último termo.

É importante indicar que este constante e pretendido crecemento acostuma desenvolverse sen considerar a súa propia sustentabilidade a longo prazo ou as consecuencias que del resultan, como os límites dos recursos naturais, a adecuación no uso do contorno, o ritmo de rexeneración ambiental ou as problemáticas asociadas a un modelo

de produción baseado no consumo de enerxías fósiles. Todas estas consideracións deberían estar incluídas nun modelo de crecemento que pretenda ser sustentábel ao longo do tempo. Así, o modelo actual de capitalismo mantivo á marxe do seu foco de interese factores distintos do crecemento, xerando crises como a enerxética ou a ecolóxica, que sen seren estritamente económicas derivan, en último termo, do mesmo sistema e modelo.

Outro punto a destacar é que é neste proceso onde se reflicte unha asimetría entre capital e traballo. No proceso de produción, onde interveñen os factores capital e traballo, xérase un valor. Este valor, con todo, non se distribúe entre ambos,

senón que é propiedade do capital. Cando iso ocorre, o traballo obtén unha remuneración fixa pola súa participación, isto é, o salario. O capital, polo seu lado, disporá dunha remuneración “variábel”, isto é, posuirá todo o resto do valor creado, todo o excedente restante derivado da produción.

Na mesma dirección, encontramos a dependencia do traballo respecto do capital, en tanto que é este último o que ten maior poder na toma de decisións, o que ten unha posición negociadora máis forte na relación básica de produción entre capital e traballo. Por estes e outros factores, o capital ten unha posición de dominancia con respecto do traballo nas sociedades capitalistas.

O sistema capitalista foi evolucionando ao longo do tempo e poden distinguirse na súa historia distintas etapas, desde a súa aparición durante o século XVIII e a súa consolidación no XIX.

Unha característica común destes períodos é que cada un deles termina cunha **profunda crise económica**, da que se sae ideando un novo modelo produtivo; unha nova etapa, que se sosteña até que, de novo, se esgote o modelo e se entre en crise.

Coñecer as etapas do sistema capitalista permite ver que se trata dun **sistema dinámico**. Foi capaz de superar profundas crises variando os seus modelos de produción e distribución, desenvolvendo novos sectores e modelos empresariais e aceptando diferentes graos de

intervención estatal en cada unha delas, mais sen variar, no fondo, os seus fundamentos básicos.

Durante as diferentes etapas tamén tiveron lugar crises máis localizadas e de menor intensidade ao nivel internacional.

Crise: algo novo?

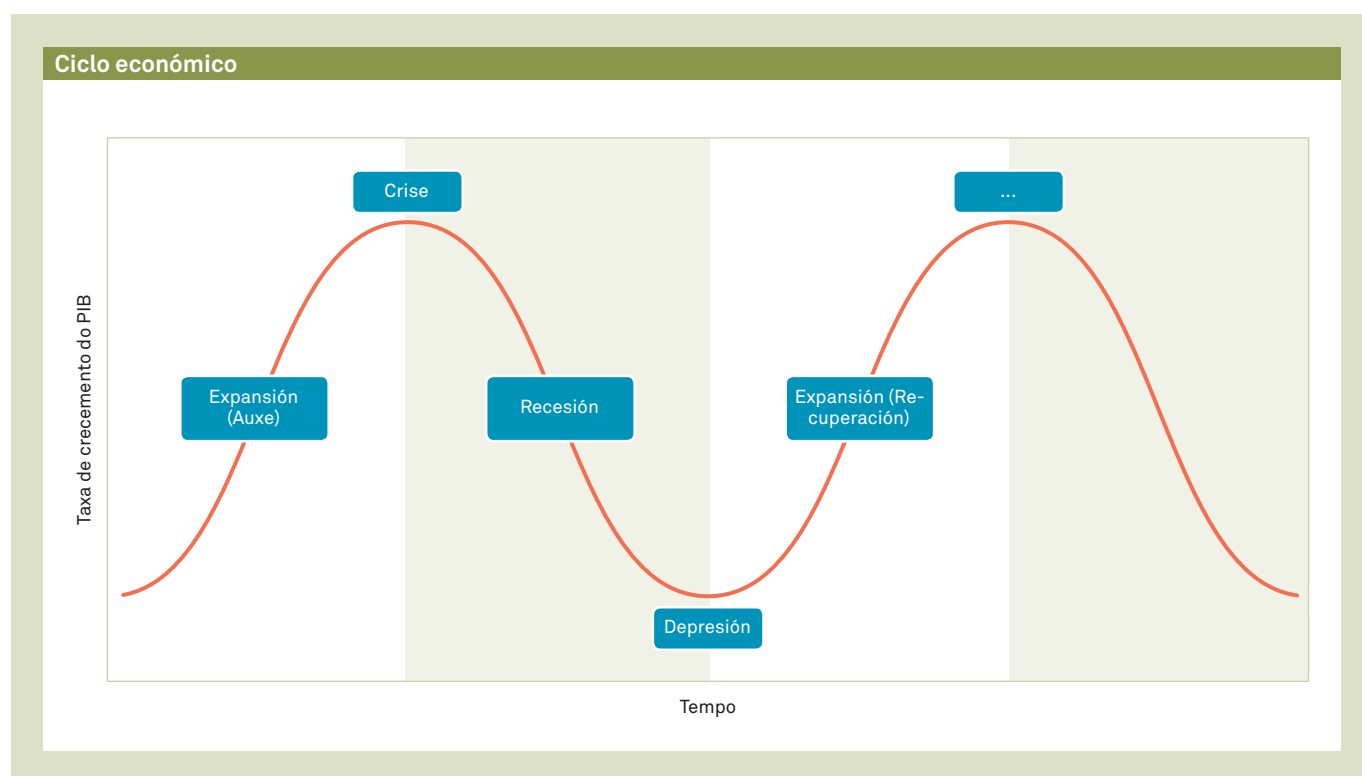
Unha crise **económica** é unha interrupción na actividade económica e do funcionamento xeral do sistema capitalista, que pon en dúbida certas relacións económicas e maneiras de funcionar existentes. Acostuma afectar sectores ou países concretos mais, en determinados casos, pode xerar efectos en cadea ao nivel internacional.

En economía, un indicador moi frecuente de crise económica é a falta de crecemento, medido a través do PIB. Así, considérase que un país entrou en crise cando deixa de cre-

cer ou ten crecemento negativo. A profundidade da crise virá determinada pola magnitude da redución da actividade e polo tempo de duración. Outras expresións das crises son menor capacidade de gasto das persoas, menor nivel de produción, desemprego ou menores ingresos do estado, derivados dos impostos.

As crises económicas poden ser **nacionais, rexionais ou internacionais**, segundo o ámbito económico ao que afecten, do mesmo modo que poden incidir de xeito máis in-

tenso en diferentes sectores da economía (produción, consumo, industria, construción, sector servizos...). A orixe tamén pode ser diversa, isto é, **bancaria, monetaria, cambiaria, bursátil, financeira**, por **sobreprodución ou subconsumo...** Ou unha combinación de varios deles. Por esa razón, a pesar de que as causas inmediatas difiren moito entre unhas e outras, xeralmente as crises non se deben a un só motivo, senón que resultan dunha **simultaneidade de causas** e detonantes.

Para exemplificar a sucesión de períodos de crecemento positivo alternadas coas etapas de crise, que viría reflectir tamén a idea de etapas do sistema, Pode ser interesante reparar no esquema do **ciclo económico**. A pesar de que se elaboraron distintas interpretacións e análises do mesmo, a mensaxe xeral é que existen fluctuacións cíclicas, oscilacións recorrentes na

economía, de modo que etapas non uniformes no tempo de expansión e de recesión se van sucedendo unhas ás outras de xeito permanente.

Neste sentido, as crises son un elemento estrutural do sistema, episodios recorrentes, que, por unhas ou outras causas concretas e con maior ou menor profundidade, van acontecéndose. No fondo de todas

elas encóntrase o esgotamento dunha etapa asociada a un modelo de produción, a limitación dalgúns factores ou inestabilidades moito máis profundas.

Sementas ventos...

A crise económica actual é o resultado dunha serie de causas. A desproporción entre a economía real e a financeira, a desregulación nos mercados e os movementos de capitais, a perda de poder adquisitivo polo estancamento salarial, os excesivos niveis de consumo e de endebedamento, os elevados niveis de produción en economías tecnificadas e progresivamente máis produtivas, O intenso uso e dependencia de enerxías de orixe fósil... son uns primeiros esbozos delas, dentro dun contexto de economía neoliberal, que avogou pola liberalización, a desregulación e a privatización da actividade económica.

Máis detalladamente, un primeiro bloque é o do **sistema financeiro**. O sector financeiro, que xogou un papel moi relevante na economía ao longo da historia, tiña como función orixinaria converter o aforro excedentario dalgunhas persoas (que non vai ser utilizado de xeito inmediato) en créditos para outras persoas ou empresas que o necesitan para desenvolver as súas actividades. Desde os anos 80, porén, o sector financeiro diversificou e complexizou a súa actividade, facendo da intermediación financeira

un fin en si mesmo e converténdose nun sector económico máis, de maneira que a función orixinaria de intermediario entre aforradores e solicitantes de crédito, de lubricante da economía, ficou diluída. Todo isto, nun contexto de ausencia de regulación e control dos mercados financeiros e do movemento a capitais ao nivel internacional.

A análise do sistema financeiro como elemento causante da crise non se reduce a uns poucos axentes que actuaron por interese propio, asumindo excesivos riscos e sen limitación lexislativa. Os problemas do sector financeiro foron máis amplos, principalmente porque o valor

creado polo sistema financeiro no desenvolvemento da súa actividade non é riqueza real. Nun momento de gran desenvolvemento deste sector, esta riqueza ficticia chegou a superar con creces a real que debía sustentala. Todo isto levou a avaliar inadecuadamente a prosperidade e o crecemento económico que se estaba a vivir.

- O primeiro punto a destacar é a gran liquidez en bancos e institucións de crédito, que impulsou a outorgar un elevado volume de créditos, moitos dos cales foron dados con pouca ou ningunha seguridade de devolución, e que resultou en excesivos niveis de **endebedamento**, tanto no ámbito privado como no empresarial. Un caso paradigmático son as hipotecas lixo.

O crédito trátase esencialmente dun anticipo dun beneficio futuro esperado, xeralmente o salario, que se adianta en forma de crédito. Mais parella ao crédito ten lugar a creación de diñeiro, de modo que o importante desenvolvemento do mercado de crédito xerou a creación de gran cantidade de diñeiro, que porén non é riqueza real de forma automática.

A creación de diñeiro por medio do crédito

Para explicalo, poñamos por exemplo que Olivia ten 100 euros e que os deposita nun banco. O banco decide que, dese diñeiro, vai ficar con 25 euros como reserva e que vai emprestar 75, os cales lle serán devolvidos con xuros. Por outro lado, Eusebio solicita un crédito de 75 euros ao banco para comprar un automóbil, e fica endebedado co banco por esa cantidade, máis xuros.

Eusebio compra o automóbil a Norberto, que ten un concesionario. Norberto deposita os 75 euros no banco. En resumo, no banco hai os

25 euros iniciais que non emprestou e os 75 euros que depositou o do concesionario. mais ademais, Eusebio, debe aínda os 75 euros do crédito, o cal fai un total de 175 euros. estes 75 adicionais non son aínda riqueza real, serano cando Eusebio os devolva despois de traballar e obter o seu salario ao longo dalgún tempo. Polo momento, é diñeiro anotado nas contas do banco.

Evidentemente, este caso é unha simplificación moi grande da realidade, mais pode que sexa útil para entender as bases da creación do diñeiro por medio do crédito.

- Un segundo elemento importante é o **papel da Bolsa** como referente da marcha da economía. O valor dos activos financeiros e empresariais cotiza en bolsa, o cal significa que ese valor varía de acordo coas **expectativas** e a **disposición a pagar** dos investidores.

En períodos de prosperidade económica, o valor que se outorga a eses activos será alto e crecente, máis alá do valor real. No caso das empresas, por exemplo, as accións poden subir enormemente en períodos curtos de tempo sen que varíe a súa capacidade produtiva, sen que amplíen a súa cadea de produción ou distribución ou sen

que se expanda territorialmente, por pór algúns casos. Isto significa que o valor que se dá a esa empresa é superior, sen que no ámbito real ocorrese nada que o xustifique. Evidentemente, o proceso pode darse á inversa, en momentos de recesión ou mas expectativas co derrubamento das cotizacións bursátiles.

- Outro elemento que fomentou a inestabilidade financeira foi o **modelo de retribución dos xestores e directivos empresariais e operadores financeiros**. Normalmente, estas retribucións inclúen un salario fixo, que se complementa cunha parte variábel constituída por paquetes de accións da propia em-

presa ou vinculada á cotización da mesma. Isto xerou incentivos ao establecemento de políticas empresariais orientadas a conseguir bos resultados bursátiles a curto prazo, en lugar de políticas de estabilidade a longo.

- Finalmente, a **actividade especulativa** que ese deu tanto no mundo financeiro como no real (o dos inmóbeis é un caso moi evidente), contribuíu tamén en facer variar as cotizacións e prezos duns e doutros activos facendo presión sobre eles á alza e revalorizándoos en momentos de boas expectativas e implicando grandes perdas no momento en que estoura a crise.

A especulación

Para explicar a especulación, poñamos o exemplo das accións na Bolsa. Nunha época determinada, existen moi boas expectativas nun sector de actividade. isto implica que tamén se prevé que as empresas que se dediquen a ese sector teñan bos resultados, o cal fará que moitos investidores queiran comprar accións destas empresas. Ao final do ano, serán distribuídos a eses investidores uns dividendos que se espera que sexan bos. Á medida que moitos investidores pensen o mesmo e todos vaian comprando accións desas empresas, o prezo (a cotización) irá subindo. Entón é cando un especu-

lador pode querer comprar tamén accións, mais non para ser copropietario dunha empresa e esperar os dividendos que poida ofrecer ao final do exercicio, senón para vender as accións ao cabo dun tempo por máis diñeiro do que lle custaron (aproveitando que todos compran e que os prezos van subindo).

As actividades especulativas serán máis frecuentes canto máis inestábeis sexan os mercados, dado que as fluctuacións de prezos serán maiores e en períodos de tempo máis curtos. Deste xeito, maiores e máis inmediatos son os beneficios que poden esperar.

Outro problema foi o desenvolvemento da denominada “enxeñaría financeira”, que basicamente consistiu na aparición de novas figuras financeiras, que afastaron a economía financeira da economía real.

Un caso disto é a práctica denominada **titularización**, que consiste en converter activos, basicamente débedas que se ten o dereito de cobrar, en valores negociábeis no mercado. Nun contexto onde os bancos concederan moitos créditos a longo prazo, entre eles hipotecas, encontrábanse que estes activos, este diñeiro que se lles debía, lles daban pouca rendibilidade e pouca liquidez. Os créditos a longo prazo requirían períodos longos para que o banco recuperase o diñeiro emprestado, durante os cales se ía cobrando a mensualidade e os xuros mais sen poder dispor do total do diñeiro, sen poder operar con el ou realizar novas transaccións, créditos e demais. Así,

as entidades desenvolveron o que se denomina mercado secundario (algo así como un mercado de revenda para produtos financeiros e de crédito), a través do cal vendían os seus dereitos de cobranza. Os axentes podían investir en carteiras hipotecarias (entre outras) e contraer o dereito de cobranza da débeda máis os xuros correspondentes, isto é, o banco deixaba de ter o dereito de cobranza da hipoteca ou débeda e o transfería para outra persoa ou entidade, obtendo a troco diñeiro líquido, co que realizar novas actividades ou darlle outros usos. Ademais, estes valores a curto prazo podían non venderse directamente, e en moitos casos foron combinados e xuntados en paquetes de variada composición e vendidos a institucións financeiras e investidores privados a nivel internacional.

Outro caso importante son os denominados instrumentos **derivados**.

Un derivado é un produto financeiro cuxo valor se basea no prezo doutro activo, denominado subxacente. Este último activo continxente pode ser financeiro (por exemplo, accións, índices bursátiles, taxas de xuros, divisas, bonos ou outros valores de renda fixa...) ou non financeiro (en xeral materias primas, como metais, produtos agrícolas ou produtos enerxéticos, mais tamén índices xerais de prezos). Xeralmente, os derivados requiren investimentos iniciais pequenos ou nulos e se liquidan nun momento determinado do futuro, isto é, non son transaccións financeiras que se liquiden no presente. Dependendo da finalidade, considérase que as operacións con derivados poden ser de cobertura, isto é, como ferramenta para diminuír riscos e incerteza acerca das flutuacións que poden presentar os prezos no futuro, ou ben de arbitraje, isto é, con vontade especulativa.

Opcións e futuros, dous tipos de derivados financeiros

Supoñamos que dúas persoas pactan que, dentro duns meses ou anos, unha delas vai vender á outra persoa unha determinada cantidade dun produto a un prezo que estableceron. Neste caso, deberá estipularse que o vendedor teña a obriga de vender ou que o comprador ten a obriga

de comprar. Supoñamos que é o vendedor o que ten a obriga de vender, sempre que o outro queira comprar (este ten o dereito, mais non a obriga). Se pasou o período de tempo, o prezo deste produto nos mercados subiu, o comprador vai querer comprar porque o prezo que tiñan pactado é máis baixo, e o vendedor vai ter a obriga de vender. En troco, se o prezo do produto subiu, o comprador non vai querer comprar, e a operación non vai ser realizada. Supoñamos agora que o que ten a obriga é o comprador. Neste caso, se o prezo no mercado deste produto sobe, o vendedor non vai querer exercer o seu dereito a vender ao comprador, e vai preferir comerciar o produto no mercado, onde lle pagarán máis por cada unidade de produto. Se polo contrario o prezo do produto baixou no mercado, o vendedor vai exercer o seu dereito de vender o produto ao prezo pactado, e o comprador vai ter que acceder á transacción. Este tipo de operacións son as que se deno-

minan futuros e tanto os beneficios como as perdas potenciais son ilimitados.

As opcións seguen unha mecánica parecida, coa diferenza de que non existe unha obriga de venda ou de compra, senón un dereito. Neste contexto, páctase un acordo coas mesmas condicións, engadindo unha prima (un seguro) no momento actual. No futuro, aquel que debería vender ou comprar poderá non facelo se non lle convén (isto é, se prefire vender ou comprar no mercado do produto) asumindo unicamente a perda da prima que é, en calquera caso, limitada. Polo contrario, se decide vender ou comprar tal como estaba establecido, pode facerse cuns beneficios potencialmente ilimitados.

Un último punto importante a ese respecto é que, en realidade, moitas veces non hai un intercambio real do produto que teoricamente vai

»»

>>>

ser intercambiado. Supoñamos que existe un acordo de compra e venda de petróleo como algún dos descritos arriba e que, unha vez chegado o momento de vencemento, o vendedor ten dereito a cobrar 2.000 euros e que o comprador ten a obriga

de pagalos se o primeiro o desexa. Nese momento, supoñamos que o prezo de mercado faría que o vendedor puidese obter no mercado 1.500 euros pola mesma cantidade de produto. Deste modo, o vendedor vai querer vender, mais realmente non

vai haber un intercambio duns cantos barrís de petróleo polos 2.000 euros senón que, simplemente, o comprador vai pagar 500 euros ao vendedor, que é a diferenza entre o que obtería o vendedor no mercado e o que pactaron eles dou no pasado.

- As **axencias de “rating” ou de cualificación**, neste sentido, debían exercer un control sobre o risco dos activos financeiros determinando a súa calidade e fiabilidade a través de puntuacións. As principais causas de que fallasen na súa función son a complicación de avaliar con tanta opacidade e complexidade nos “paquetes” de activos e que estas axencias estaban contratadas polas propias institucións que querían vendelos, isto é, pola man que lles daba de comer.

- Por último, a **libre mobilidade de capitais** a nivel internacional facilitou que os erros locais ou estatais se contaxiasen a moitas outras economías, magnificando o abasto da crise.

Todos estes factores, tomados en xeral, provocaron un importante desenvolvemento da economía financeira, ademais pouco vinculada á economía real e orientada á obtención de beneficios a curto pra-

zo e sen considerar a súa solidez ou a súa sustentabilidade a longo. A desproporción entre a economía financeira e a real, a que autenticamente xera riqueza, chegou a niveis insustentábeis.

Todos estes acontecementos da esfera financeira foron acompañados por sucesos no mundo da **economía real**.

Para analízalo, mantense o esquema que se esbozou en seccións anteriores e o cal divide a sociedade entre persoas asalariadas e persoas propietarias de capital. Aínda que este punto de partida simplifique unha realidade máis complexa e matizábel, pode tomarse como referencia para diferenciar roles na sociedade que, porén, non son completamente fixos. Aínda que algunhas persoas traballadoras, a través dos seus empregos, poden acumular certo capital (por exemplo, unha casa ou un automóbil) en xeral, este é un capital non produ-

tivo, isto é, non destinado a producir novos bens ou servizos e do que, polo tanto, non se esperan uns beneficios futuros. Por outro lado, outros tipos de capital que poderían ser adquiridos mediante o aforro, como accións, aínda que son capital produtivo e representan pequenas porcións de propiedade dunha empresa, non acostuman ser paquetes demasiado grandes de accións. No lado oposto, as persoas que dispoñan de capital poden recibir salarios polo traballo que desenvolvan, por conta propia ou allea. Non obstante, nestes casos, dispor de rendas procedentes do capital permite maiores posibilidades de acumulación, maior seguridade e menor dependencia respecto das rendas recibidas polo traballo.

Estas dúas categorías, o traballo e o capital, deberán repartirse a renda (o PIB) que se xere na economía, entre os salarios e os beneficios do capital. Os salarios como contrapartida do traballo e os beneficios do capital como retorno do investimento. Espérase, como resultado desta **distribución da renda**, que os salarios consuman toda a produción de bens e servizos e que os beneficios do capital invistan polo total de bens de capital producidos. Deste modo, venderase todo o que se produza.

O problema deste suposto equilibrio é que existen numerosas causas, todas elas bastante probábeis, de que non ocorra realmente. Por exemplo, se varía a distribución do PIB e os salarios pasan a ter un menor peso, é posíbel que non poidan

© Luis Merida Coimbra

absorber todos os bens de consumo que se produzan. Se o mesmo ocorre cos beneficios do capital, estes poderían non ser suficientes para comprar toda a produción de bens de capital. Outro exemplo sería se, nun momento dado, existise unha excesiva produción nalgún sector; neste caso ficaría de novo unha cantidade de bens que non sería consumida. Se polo contrario, a produción é escasa nalgunha actividade, ficarían persoas demandantes que non poderían comprar. Todas estas situacións provocarían desaxustes na economía real e, dado que nas economía de mercado os axentes toman decisións de forma individual (e non coordinada ou colectiva) é factíbel pensar que tarde ou cedo ocorra unha delas.

Ademais, corrixir estes desequilibrios de xeito automático non é fácil. Primeiro, porque son desaxustes no conxunto da economía, e a falta de decisións coordinadas, as individuais poden non ser efectivas. E segundo, porque as decisións que se tomen para corrixir estas situacións tardan o seu tempo en facer efecto e, no momento en que o desaxuste xa se fai notar, poden ser relativamente pouco efectivas.

Para explicar a situación actual, o primeiro elemento chave é a **variación na distribución da renda ou do PIB** das últimas tres décadas, de acordo coas políticas neoliberais. A participación dos salarios na renda total deteriorouse, xunto a unha mellora na participación das rendas do capital e beneficios, o cal dá lugar a dous procesos.

O primeiro deles é o **subconsumo**. Cunha deterioración dos salarios, estes non poden absorber toda a produción de bens e servizos de consumo, especialmente en economías tecnificadas e con produtividades crecentes que levan a situacións de sobreprodución.

O **estancamento dos salarios** responde a que, se as empresas son capaces de reducir os seus custos

de produción, neste caso a través da deterioración dos salarios ou da precarización laboral, poderán recibir como beneficios unha maior parte do valor resultante de vender a produción. Esta práctica comparte obxectivos con outras como a deslocalización ou a tecnificación da produción.

© Fernando Moleres/Intermon Oxfam

Outra explicación, compatíbel coa primeira, é que uns menores custos de produción permiten fixar uns prezos de venda máis baixos sen incorrer en perdas (mantendo unha marxe positiva), cousa que fai que a empresa sexa máis competitiva, teña un bo volume de vendas e manteña os seus clientes, de novo, para manter ou incrementar os beneficios. Este razoamento non é un caso illado, senón que, dalgunha maneira, se alguén comeza a pólo en práctica todos os demais o seguirán, porque a alternativa é arriscarse a que os consumidores adquiren os bens producidos por outro que ofrece a uns prezos menores.

O problema con esta práctica é que os salarios pasan a ser incapaces de absorber a produción de bens e servizos, o cal non é nada conveniente para os produtores. Isto non é novo mais conseguiu manterse no tempo grazas ao **endebedamento** das familias e as persoas particulares, que, a través de créditos hipotecarios e outro tipo de empréstitos, poderían manter, ou mesmo aumentar, os seus

niveis de consumo e así enmascarar os problemas existentes de sobreprodución e subconsumo.

O segundo deles é o **sobreinvestimento**. As decisións de investimento baséanse en que haxa boas **expectativas económicas** para un determinado sector de actividade ou nuns **retornos esperados** elevados. Se mediante este proceso un investidor se decide por un determinado sector, é posíbel que moitos outros cheguen á mesma conclusión.

Como resultado, sobreinvestírase nese sector e acabárase por sobrevalorar e especulando con este activo. No caso actual é o sector inmobiliario e da construción no que se sobreinvestiu. O sistema bancario, con moita liquidez, concedeu grandes créditos a empresas inmobiliarias que lle garantían uns ingresos estábeis durante un longo período de tempo. Posteriormente, concedeu os créditos hipotecarios aos compradores desas vivendas. Todo isto provocou subas moi importantes no prezo dos inmóbeis.

Por último, hai un par de factores adicionais que non pertencen ao ámbito financeiro nin ao modo de distribución da riqueza, mais que tamén foron decisivos.

O modelo de crecemento capitalista baseouse nunha forte **explotación dos recursos naturais** que, á súa vez, son limitados. Este modelo implicou graves consecuencias para o medio ambiente e deu lugar a outras crises, como a ecolóxica, a climática ou a alimentaria, pondo de manifesto a súa insustentabilidade. A contaminación, a mudanza climática, a deforestación, a xeración insustentábel de residuos plásticos e a destrución de ecosistemas son só algúns exemplos diso.

Esta presión tamén ten consecuencias económicas e monetarias a máis curto prazo. Neste caso, o encarecemento dos alimentos básicos e o dos combustíbeis fósiles e minerais.

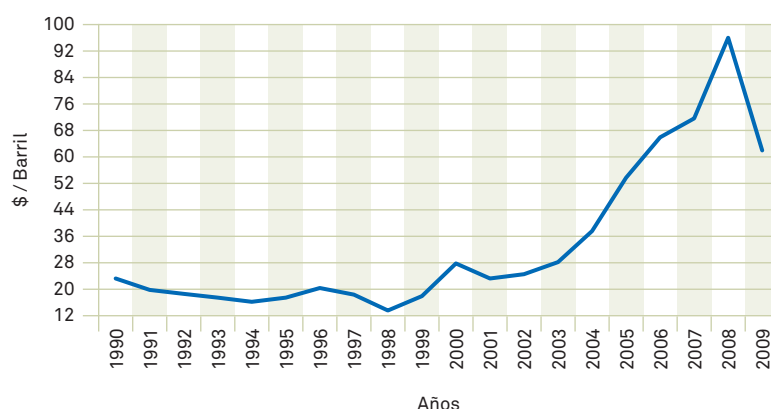
No caso de **petróleo**, a finitude dos xacementos dispoñíbeis e o feito de que cada vez sexa máis difícil a súa extracción facéndoa máis custosa economicamente e máis arriscada, implicou subas no seu prezo.

No caso dos **alimentos básicos**, xeralmente produtos agrícolas, existen dous factores importantes. Por un lado, que parte da produción, sobre todo de cereais, se desviou cara á fabricación de biocombustíbeis. Por outro, que se reduciron as reservas dispoñíbeis de alimentos por causa da urbanización e das políticas de restrición da produción. Todo iso implicou unha oferta máis pequena nun momento de forte demanda, provocando un aumento dos prezos.

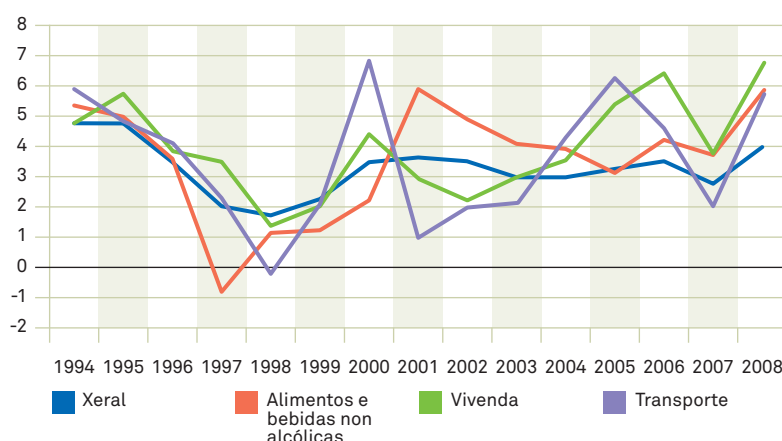
O petróleo e os produtos agrícolas son bens chaves que interveñen na produción de moitos outros bens e servizos, así que, ao subir os seus prezos, este aumento se contaxia e xera inflación. Esta é unha das preocupacións principais dos bancos centrais, que o combaten subindo as taxas de xuros, de modo que procuran uns maiores beneficios para o aforro e desincentivan o consumo ou o investimento. Cando as políticas monetarias se orientaron a alzar as taxas de xuros, o resultado foi prexudicial dado o grande endebedamento de familias e empresas. As taxas de xuros asociadas aos seus créditos eran, en xeral, variábeis, co que as cotas mensuais a pagar creceron dificultando, e mesmo imposibilitando, o pagamento por parte dos debedores.

Evolución medias anuais do crú brent a partir de 1990
Prezos de gasolinas e gasóleos

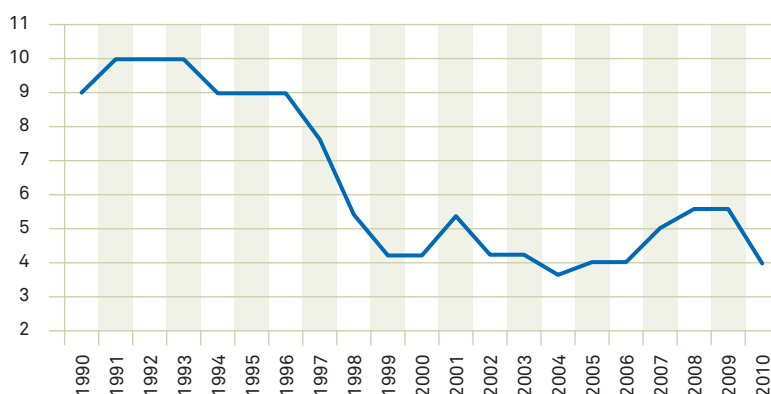
Fonte : Ministerio de Industria, Turismo e Comercio do Goberno de España

Índice de Prezos ao Consumidor (IPC). España (1994-2008)

Fonte: Instituto Nacional de Estadística (INE)

Taxas de xuros legais, do mercado hipotecario e do mercado financeiro (en porcentaxe)

Fonte : Instituto Nacional de Estadística (INE)

... colle tempestades

A crise económica tivo e ten consecuencias moi distintas e de diferente profundidade e repercusión para a economía e para as persoas. Co tempo, seguramente se poida determinar con máis precisión o abasto destas consecuencias e os efectos das políticas económicas que se están a desenvolver para suavizalas.

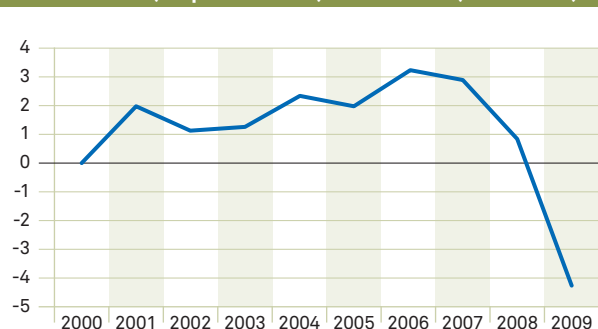
É importante destacar que as diferentes consecuencias da crise non afectaron igual a todas as persoas

e grupos sociais, tendo especial incidencia negativa sobre aqueles individuos, colectivos e mesmo países que tiñan situacións previas de pobreza, ingresos precarios ou situacións irregulares ou de inseguridade en relación ao mercado de traballo e dependencia para o acceso á cobertura básica de necesidades.

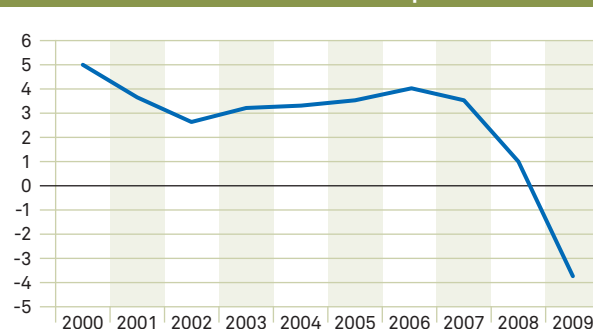
Polo momento, podemos definir un primeiro bloque de consecuencias xerais asociadas ao **conxunto da**

sociedade. A crise representou un importante freo á economía, unha recesión económica que resultou en crecemento negativo. A caída da actividade produtiva, a do comercio mundial, a deflación (caída no nivel xeral de prezos) ou as variacións na cotización das moedas, son algúns exemplos das variábeis xerais que o reflectan.

Crecedamento (en porcentaxe) do PIB real (EU dos 27)

Taxa de crecedamento do PIB real – España

Fonte : Instituto Nacional de Estadística (INE)

Un conxunto de consecuencias máis específicas son as que afectaron o **capital**.

- En primeiro lugar, a crise implicou unha **reorganización do sistema produtivo**, coa desaparición de industrias, o peche de empresas e a caída na creación de novos proxectos empresariais. Tamén ocorreu unha concentración empresarial, coa absorción ou a compra dalgunhas empresas por parte doutras que se conseguiron manter. As dificultades no mundo empresarial afectaron especialmente pequenas e medias empresas.

- No sistema financeiro, marcado pola incerteza e a inestabilidade, tivo lugar a **conxelación do crédito**, o que afectou especialmente as

empresas (e as persoas) que dependían do endebedamento para poder producir ou consumir. Tamén desapareceron algúns bancos e outros concentráronse, mediante fusionións ou absorcións.

- A **diminución das cotizacións dos valores da Bolsa** provocou a desaparición de grandes volumes de capital ficticio. As accións que se compraron por uns prezos moi altos (sobrevalorados) reducíronse enormemente en pouco tempo, de modo que esa riqueza coa que os investidores contaban (que realizarían ao vender as accións) desapareceu.

- Finalmente, a redución das rendibilidades e da taxa de beneficios provocou a **caída do investimento**.

Existen tamén consecuencias referidas aos traballadores especificamente.

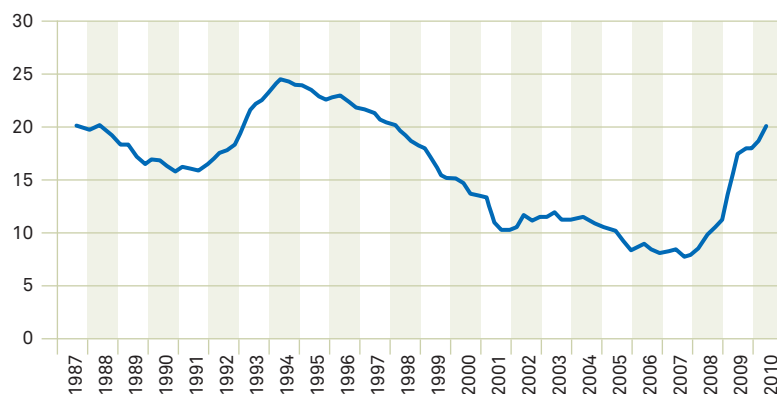
- As dificultades nas empresas por causa da crise xerou taxas de **desemprego** moi importantes nas economías, tanto por peches como pola aplicación de expedientes de regulación de emprego. Dos asalariados que mantiveron os seus postos de traballo, algúns viron deteriorárense as súas condicións laborais, con conxelación ou redución do soldo e graos crecentes de incerteza. Despois de todo, os xestores de empresas persisten nas súas demandas de flexibilizar o mercado de traballo e solicitan medidas legislativas para posibilitar maiores facilidades de despedimento, entre outras liñas, que nalgúns países xa se están

a implementar. Todo nun momento en que a crise e o desemprego debilitaron a capacidade negociadora dos traballadores e dos seus representantes. Evidentemente, o desemprego, as condicións laborais precarias e a incerteza reduciron mesmo máis a capacidade de compra da poboación, provocando **caídas na demanda**.

- Este empeoramento nos recursos de que dispoñen as persoas asalariadas agravou o problema do endebedamento. As **faltas de pagamento ou demoras nos créditos hipotecarios** creceron, chegando nalgúns casos ao embargo de vivendas.

Taxa de desemprego. España (1987-2010)

Fonte : Instituto Nacional de Estadística (INE)

O embargo de vivendas e a débeda pendente

Esta medida extrema na falta de pagamento de hipotecas non tivo unha incidencia demasiado importante en España, aínda que foi maior en países como os Estados Unidos.

Porén, a lexislación a ese respecto é máis desfavorábel en España para aquela persoa a que se lle embargue

a vivenda por falta de pagamento da hipoteca. Se o valor que obtén o banco pola vivenda (ao subhastala) é inferior á débeda hipotecaria, o cliente permanece endebedado co banco pola diferenza do prezo actual da vivenda e o total de débeda que tiña. Nos Estados Unidos, polo contrario, o embargo da casa salda a débeda que se tiña co banco.

- Por outro lado, a caída do prezo das accións na Bolsa non afectou unicamente grandes investidores, senón tamén persoas que depositaron pequenos aforros en fondos de pensións privados (que se mantiña como investimentos bursátiles) ou fondos de investimento.

Por último, pódese definir un módulo de consecuencias vinculadas ao **sector público**.

- Ao se reducir a actividade económica por causa da crise, diminuíu a recadación de impostos e baixaron os **ingresos do Estado**. Sumándose á redución destes recursos públicos, aparece o enorme gasto que representou o **rescate dos bancos** e o apoio masivo ás institucións financeiras en xeral. O obxectivo desta era que non se afundise o sistema financeiro e que se reactivase a economía, mediante o recomezo

do crédito, entre outras cousas. Porén, co desvío de fondos públicos ao sector financeiro, non se estableceron obrigas de concesión de créditos nin o estado pasou a ter poder de decisión nos consellos de administración dos bancos, de xeito que o cumprimento dos obxectivos non ficaba asegurado. Na mesma liña, os estados tamén tentaron orientar recursos a procurar salvar industrias chave nos seus países.

Máis como observación que como consecuencia, é importante destacar que esta política de intervención estatal en materia económica, porén, é contraria ás ideas neoliberais que se desenvolveron até agora e que apostaron pola desregulación, a liberalización e a privatización económicas.

- Os recursos limitados do Estado e a focalización deles para reparar

o sector bancario representaron, no curto prazo, unha **constrición do Estado do Benestar**: redución das pensións e prestacións salariais, dos salarios de funcionarios e do gasto en materia social no seu conxunto. No longo prazo, estes niveis de gasto e o incremento da débeda pública deberán amortizarse, moi probablemente, con impostos públicos asumidos polo total da sociedade.

Outra distinción importante debe facerse entre as consecuencias que se desenvolveron no **Norte**, primordial orixe da crise económica, e aquelas que se manifestaron no **Sur**. As relacións previas á crise entre as economías industrializadas e aquelas en vías de desenvolvemento foron amplamente cuestionadas, por episodios de colonialismo, relacións comerciais asimétricas e desiguais no relativo ao poder de

negociación e á toma de decisións, expropiación e mal uso de recursos naturais, aproveitamento de lexislacións ambientais e laborais laxas, mantemento da débeda externa... entre moitos outros elementos.

Un factor fundamental no grao de rapidez e profundidade con que se produciu o contaxio desta crise a estes países foi o nivel de **integración cos mercados mundiais**. Así, países fortemente ligados cos mercados internacionais de bens e servizos, financeiros ou de crédito, sufriron un impacto da crise máis inmediato e extenso, mentres outros que se mantiveron máis á marxe recibiron un impacto menor ou máis tardío.

Nesta liña, unha primeira consecuencia que, ademais, foi unha das vías de contaxio da crise das economías industrializadas a aquelas en desenvolvemento, é a **caída das exportacións**. Os países que entraron inicialmente en crise, co obxectivo de protexer as súas economías e controlar os déficits por conta corrente, procuraron reducir os volumes de importacións. Esta actuación, dunha forma sistematizada, implicou a redución do comercio internacional e que as economías baseadas na exportación comezaran a ter dificultades en sectores chave.

Outra consecuencia foi a **deterioración nos niveis de emprego urbano**, tanto para os traballadores formais como para os informais, especialmente nos sectores vinculados á exportación. No contexto de sociedades con rendas medias-baixas ou baixas, este empeoramento das condicións laborais e do desemprego significou que parte da poboación pasase a vivir por debaixo do limiar da pobreza, o cal é especialmente conflitivo en economías en que a cobertura social do estado (pensións, subsidios e demais) é limitada ou se encontra pouco desenvolvida.

Un terceiro factor sería a **restrición no acceso ao crédito** e a deterio-

ración, en xeral, das condicións financeiras, o cal provocou a conxelación de numerosos investidores e conflitos para manter a actividade produtiva, especialmente no ámbito rural e entre o campesiñado.

Ademais, a baixa taxa de actividade implicou que a recadación fiscal minguase, derivando nunha **caída dos ingresos do estado**. Para solucionalo, optouse polos cortes orzamentarios e/ou polo endebedamento e a explotación das fontes de financiamento (institucións financeiras internacionais, como o Fondo Monetario Internacional, o Banco Mundial ou bancos rexionais de desenvolvemento), na medida do posíbel, mais a conxuntura pode acabar implicando consecuencias como reducións nos servizos sociais básicos.

Neste tipo de economías é importante ver que a crise pode ser especialmente grave dados os **factores preexistentes** na sociedade, como son uns niveis de renda medios ou baixos, un protección estatal pouco consolidada ou reducidas políticas públicas orientadas á provisión de servizos sociais, políticas fiscais cunha capacidade de recadación insuficiente para a actuación pública ou certo grao de dependencia a respecto de fluxos procedentes do exterior (axuda ao desenvolvemento, cobranzas por exportacións, remesas de emigrantes...).

As consecuencias que poida continuar a producir a crise no futuro son incertas, así como o momento e o xeito en que se sairá dela. polo decorrer dos acontecementos é probábel que a recuperación se

Adicionalmente, a crise significou neste tipo de economías un retroceso nas políticas orientadas á mellora dos **estándares laborais** e ao aumento da **presión fiscal** a compañías, especialmente empresas estranxeiras.

basee nunha “refundación do capitalismo”, sobre a base dun novo modelo de produción e distribución e ao desenvolvemento de novos sectores económicos, que non implican mudanzas substanciais no sistema económico capitalista.

O que podemos facer?

O contexto da crise económica actual fomentou a aparición ou fortalecemento dalgunhas iniciativas e discursos alternativos. Aínda que posibelmente aínda non se establecese ningunha alternativa sólida ao nivel de sistema e do compoñente estrutural das crises, si se están a desenvolver e a implementar unha serie de propostas que mudan algúns parámetros de referencia nas formas de produción, consumo, investimento, redistribución e demais ámbitos económicos. A continuación, menciónanse algúns deles, que representan distintos graos de mudanza ao nivel estrutural.

A **banca ética** consiste nunha actividade bancaria e financeira que considera, ademais dos criterios de rendibilidade convencionais, criterios sociais e ambientais. Unha das súas características diferenciais é a tipoloxía de proxectos aos cales financia, así como das empresas nas que inviste, os cales adoitan representar algún tipo de contribución social ou medioambiental a través da súa actividade, en ámbitos como o medio ambiente, as enerxías renovábeis, os proxectos de desenvolvemento, a ocupación de colectivos en risco de exclusión... Na mesma liña, evita o financiamento ou investimento en actividades como o armamento, as enerxías non renovábeis ou aquelas que poidan implicar consecuencias negativas para o contorno ou posicións desfavorábeis para os traballadores. Outras características relevantes son a transparencia nas súas operacións, a flexibilización nas condicións de acceso ao crédito (no referente a avais e garantías) e o desenvolvemento de modelos de toma de decisións máis horizontais e participativos, sendo algunhas destas entidades cooperativas.

A **Taxa Tobin** trátase dun imposto sobre as transaccións de divisas, proposta polo economista James Tobin a comezos dos anos 70. Con-

cretamente, a taxa implicaría o pagamento dun imposto ao realizar operacións de cambio de divisas, situado entre o 0,05% e o 0,25% da cantidade da transacción. O seu principal obxectivo é penalizar as transaccións especulativas a curto prazo e ofrecer un sistema que fomente a estabilidade das divisas ao nivel internacional. Igualmente, o imposto pode ser cargado en todas as transaccións comerciais ou, polo contrario, centrarse nas financeiras.

A **Taxa Robin Hood** é un imposto que propón gravar as transaccións financeiras de bancos, fondos de cobertura e outras institucións financeiras cun imposto ao redor do 0,05%. Proponse que o montante recadado se destine a fins como a erradicación da pobreza, a protección do medio ambiente ou a corrección dos efectos da mudanza climática, entre outros fins sociais e ambientais.

O **Decrecemento** é un movemento que cuestiona o modelo de crecemento formulado polo capitalismo, no cal o propio crecemento é o fin, unha característica inherente, mesmo máis alá dos límites da sustentabilidade a longo prazo. Esta proposta propón que un crecemento ilimitado é incoherente cos límites da biosfera e dos ritmos de rexeneración do medio ambiente, no contexto dun planeta autocontido con poucas contribucións externas. Nun cadro de crise ecolóxica, o decrecemento pon de manifesto a necesi-

dade de reducir a pegada ecolóxica, entendida como o área de territorio ecoloxicamente produtivo necesario para xerar os recursos usados e para asimilar os residuos producidos por unha persoa ou poboación. Tamén fai fincapé na dicotomía entre crecemento económico e desenvolvemento humano, dado que o PIB (indicador do crecemento) elude factores como a contaminación, a deterioración de ecosistemas e outros elementos que deteriorarían o desenvolvemento humano; así, actividades que xeran estas problemáticas son contabilizadas positivamente (en termos económicos) dentro do PIB, sen que se rexistre por outro lado a súa contribución negativa en termos de ecoloxía. En xeral, este movemento propón a necesidade de incluír criterios ambientais, biolóxicos, ecolóxicos... No ámbito da economía. É importante

destacar que un decrecemento non estratéxico formula problemas no relativo ás consecuencias que pode implicar, considerando que desde a economía actual o crecemento nulo ou negativo é causa de crise; así, probablemente sexa necesario estudar coidadosamente os sectores de actividade que deberían decrecer ou procurar o xeito de desenvolver a economía, en xeral, integrando transversalmente criterios medio ambientais e referentes á finitude e á deterioración dos recursos e da materia.

As **Cooperativas** son asociacións autónomas de persoas que se agrupan voluntariamente para formar empresas de propiedade conxunta e xestión democrática, o cal significa que as persoas socias (sexan socios traballadores, socios consumidores, etc. en función da tipoloxía da cooperativa) son os titulares da propiedade da empresa e os responsábeis da toma de decisións, sen depender de grupos de accionistas ou investidores típicos da empresa convencional, implicados unicamente na titularidade da em-

presa e na cobranza de rendementos. Os principios cooperativos, actualizados pola Alianza Cooperativa Internacional en 1995, son (1) a adhesión voluntaria e aberta, sen discriminación por ningunha causa; (2) a xestión democrática por parte dos socios, co principio dunha persoa, un voto; (3) a participación económica dos socios con contribucións equitativas para o capital, unha parte do cal é propiedade común da cooperativa; (4) a autonomía e a independencia con respecto doutras organizacións, incluídos gobernos; (5) a educación, formación e información para as persoas socias; (6) a cooperación entre cooperativas formando un tecido social cooperativo con estruturas locais, nacionais, rexionais e internacionais. Entre os distintos tipos de cooperativas, destacan as de consumidores e usuarios, as de traballo asociado, as de vivenda, as agrarias, as de ensino, as de transporte, as de aforro e crédito, as de servizos e as sanitarias.

A **Renda Básica** consiste na proposta de que cada persoa reciba

do Estado un ingreso ou cantidade mensual (ou periódica) para cubrir as súas necesidades materiais, cun carácter individual (non familiar), universal, non contributivo e incondicional (independente do diñeiro que se teña e de se participa ou non no mercado laboral). Considérase que este ingreso é un dereito de todo o cidadán e residente para asegurar a cobertura das necesidades básicas, sen que exista ningunha contraprestación por recibila.

Desde algunhas abordaxes, preséntase como substituto das prestacións actuais do Estado do Benestar, que esixen continxencias para acceder a subsidios, pensións, bolsas e demais (deber de ter cotizado para cobrar desemprego ou xubilación, necesidade de acreditar baixos ingresos para acceder a bolsas...). É importante distinguila das rendas mínimas de reinserción, os subsidios condicionados ou os impostos negativos sobre a renda, vixentes na actualidade nas sociedades con Estados do Benestar desenvolvidos.

Global express pretende xerar preguntas entre os alumnos e as alumnas sobre o que contan os medios de comunicación. Trátase de promover unha visión crítica da realidade, que lles permita comprender o estado do mundo e, en especial, a situación do mundo en desenvolvemento.

Coordinación:

Anna Duch

Deseño e edición:

Estudi Lluís Torres

Ilustracións:

Xavier Gándara Ruíz, Peix

Dossier informativo:

Maria Sáiz Fluvà

Actividades e guía didáctica:

Israel García, Marga Florensa, M.

Àngels Alié, Lucas Pérez y Anna Duch

Tradución:

Mário J. Herrero

Financiado por:

Para saber máis...

Relatorios

• 2010: un ano para saber se aprendemos da crise.

A realidade da axuda 2009

Jaime Atienza Azcona. Intermón Oxfam, febreiro 2010 (Páxinas: 203-223) [http://www.intermonoxfam.org/UnidadesInformacion/anexos/11504/100302_realidad.pdf.pdf]

• Apuntamentos teóricos para entender a crise

Relatorios de Economía Crítica n.º 6. Seminario de Economía Crítica TAIFA. Xuño 2009. [<http://informes.seminaritaifa.org/informe-06/>]

• A crise no Estado Español: o recate dos poderosos

Relatorios de Economía Crítica n.º 7. Seminario de Economía Crítica TAIFA. Maio 2010 [<http://informes.seminaritaifa.org/informe-07/>]

• A crise financeira. Guía para entendela e explicala.

Juan Torres López coa colaboración de Alberto Garzón Espinosa. ATTAC 2009 [http://www.scribd.com/full/27579515?access_key=key-g3fn4zkuivznxemczuzs]

Artigos

• A crise do neoliberalismo

Albert Recio Andreu. REC (Revista de Economía Crítica) N.º 7. Páxinas 96 a 117. [http://www.revistaeconomicacritica.org/sites/default/files/revistas/Revista_Economia_Critica_7.pdf]

• A cara oculta da crise. O fin do boom inmobiliario e as súas consecuencias

José Manuel Naredo. REC (Revista de Economía Crítica) N.º 7. Páxinas 118 – 133 [http://www.revistaeconomicacritica.org/sites/default/files/revistas/Revista_Economia_Critica_7.pdf]

Vídeos

Documentais, reportaxes e entrevistas.

• Crise económica

Entrevista a Juan Torres, catedrático de Economía Aplicada na Universidade de Sevilla. Reportaxe do programa Tesis de Canal Sur 2 de Andalucía. [<http://www.cedecom.es/cedecom-ext/noticia.asp?id=740>]

• Capitalismo, unha historia de amor

Michael Moore (2009).

• Cóntame outro mundo

Susana Ortega Díaz, de REAS (Rede de Economía Alternativa e Solidaria) de Aragón. Portal de Economía Solidaria. [<http://www.economiasolidaria.org/cuentameotromundo>]

Páxinas web

• REC. Revista de Economía Crítica

[<http://revistaeconomicacritica.org>]

• Attac TV. Xustiza Económica Global

[<http://www.attac.tv/attaces>]

• Páxina web de Vicenç Navarro

[<http://www.vnavarro.org>]

• Páxina web de Juan Torres López

[http://hl33.dinaser.com/hosting/juantorreslopez.com/jtl/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1]

• Make Finance Work

[<http://www.makefinancework.org/?lang=es>]

• Campaña Robin Hood IO

[<http://www.quenopaguenlosdesiempre.org>]

Visita a nosa web e descarga o Global express!

www.kaidara.org

n. 17 Crise económica global

n. 16 Cumio de Copenhague

n. 15 Agrocombustíbeis

n. 14 Consumo

n. 13 Turismo

n. 12 Petróleo

n. 11 Pobreza

n. 10 Mudanza climática

n. 09 Emerxencia e solidariedade

n. 08 Xogos Olímpicos

n. 07 Democracia

n. 06 Armamentismo

n. 05 África e seca

n. 04 Iraq

n. 03 Cumio da Terra

n. 02 Arxentina en crise

n. 01 Afganistán